

УДК 821.161.2.09-31'06*Грим
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.2/12>

Стасик М. В.

Запорізький національний університет

ПОЛІПРОБЛЕМНІСТЬ РОМАНУ МАРИНИ ГРИМИЧ «КЛАВКА»

У статті досліджується поліпроблемність романів української письменниці Марини Гримич, яка, завдяки своєму неповторному стилю та здатності інтегрувати різні аспекти соціально-політичної реальності, стала однією з найяскравіших представниць сучасної української літератури. У дослідженні йдеться про виокремлення конкретних проблем, порушених у романі Марини Гримич «Клавка» (2019). З цією метою проаналізовано твір й осмислено, як у ньому художньо змодельовано теми з літературно-культурного життя 40-х років ХХ століття, зокрема заакцентовано увагу на літературному середовищі, драматичних подіях у Спілці письменників України, а ще конкретніше – вересневому Пленумі 1947 року. Наголошено і на проблемах у приватному вимірі життя персонажів, на щоденному побуті радянських людей. «Клавка» – роман поліпроблемний. У статті означено передусім такі проблеми: роль митця і мистецтва, мова, людина і війна, вибір, екзистенційна самотність, терпимість, національна ідентичність, проблема міжкультурного діалогу та шанобливого ставлення українців до інших народів (євреїв зокрема), проблема переміщених осіб («ді-пі»), відчуженість, кохання, батьки і діти, голод в Україні у 1947 році та ін.

Письменниця вдало використовує історичні контексти, переплітаючи їх з особистими драмами героїв, що дозволяє створювати багатошарові та багатовимірні картини, які відображають складність і різноманітність сучасного світу. Такий підхід дозволяє автору статті підкреслити важливість багатогранного аналізу роману Марини Гримич «Клавка» для розуміння широкого спектру соціальних і культурних проблем, які хвилюють сучасне українське суспільство. В аналізованому романі Марини Гримич політичні та соціальні аспекти взаємопереплітаються, утворюючи своєрідну поліфонію проблем, що дозволяє читачеві глибше зрозуміти внутрішній світ героїв та суспільство загалом.

Важливою рисою її роману є відображення різних точок зору на одну і ту ж проблему, що створює багатовимірну картину суспільного життя.

Автор статті зазначає, що поліпроблемність роману Марини Гримич «Клавка» сприяє глибшому усвідомленню складних процесів, які відбуваються в сучасному суспільстві, і розширює межі української літератури, інтегруючи її у ширший контекст світової літературної традиції.

Ключові слова: героїня, контраст, художня література, персонаж, поезія, проблема, роман, контекст.

Постановка проблеми. Радянська доба не перестає бути об'єктом пильної уваги українських письменників. Доступ до архівів привідкриває певні таємниці, з'являється можливість скрупульозно вивчити матеріали й по-новому подивитися здавалось би на вже давно вивчене і відоме. Художньо осмислюється митцями ніби все той же фактаж, але разом з тим відбувається перезавантаження сучасної української літератури. Відбувається переосмислення образу «малої людини», нестандартний підхід до моделювання подій і особистостей, які беруть у них участь. Проблема відновлення і заповнення «білих плям» минулого продовжує хвилювати українських митців.

Художнє моделювання спостерігається як на біографічній, так і на фактографічній основі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Час спонукає до переоцінки минулого. Зроблено таку спробу й в романі М. Гримич «Клавка». Романи М. Гримич можна розглядати як самостійні, а можна – і як пов'язані між собою. «Юра» (2020), який став національним бестселером і найкращою книгою Форуму видавців 2019 року в жанрі прози. «Лара» (2022) – триквел до роману «Клавка» і сиквел до роману «Юра». Твори М. Гримич викликали жвавий інтерес як серед читачів, так і серед науковців. «Клавка» була вже не раз об'єктом дослідження літературознавців. Вони зосередили свою увагу передусім на розкритті таких питань, як нові методологічні та інтерпретаційні підходи (надаючи перевагу літературній антропології) [9; 10], категорії «свого»/«чужого» в українському

середовищі 1940-х років [12], художня специфіка роману «Клавка» [4; 6], жанрова природа твору [2; 4; 9; 10; 13], стратегія моделювання художніх образів [1; 4; 5; 6; 7; 9; 10], специфіка художньої інтерпретації кришталеві порядності М. Рильського [6], своєрідність художнього осмислення минулого в родинній трилогії [13] тощо.

З'явилися і перші наукові дослідження в жанрі кваліфікаційних робіт магістра (Краснікова О. І. Модифікація образу «маленької людини» в романі М. Гримич «Клавка»: кваліфікаційна робота магістра спеціальності 035 «Філологія» / наук. керівник В. М. Ніколаєнко. Запоріжжя: ЗНУ, 2021. 56 с.; Павлова Л. Л. Поетика диалогії Марини Гримич «Клавка» і «Юра»: кваліфікаційна робота магістра спеціальності 035 «Філологія» / наук. керівник Н. І. Михальчук. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 56 с.).

Постановка завдання. Інтерес до радянської культурної спадщини не послаблюється, а навіть зростає, поглиблюється критична рефлексія. Письменники різного вікового цензу осмислюють і художньо моделюють радянську дійсність. М. Гримич у романі «Клавка» поєднує власне пережите з тих часів і вивчене в архівних документах. Вона поєднує концепцію людини, що в умовах тоталітарної стандартизації у «Клавці» на прикладі письменників нівелюється, уніфікується і має все менше можливостей зберегти свою цінність та заперечити право на автономність існування в тих формах і умовах, які відповідають її внутрішній сутності і прагненням.

Автор статті, аналізуючи роман М. Гримич «Клавка», виокремлює основні проблеми, порушені в ньому, трактує їх, доводить, що твір цей багатоаспектний і поліпроблемний.

Виклад основного матеріалу. Роман «Клавка» М. Гримич поліфонічний і багатовимірний як на подієвому, так і на художньому рівнях. Проблема митця і мистецтва є доволі актуальною не лише в українському, а й у світовому літературознавстві різних періодів і епох. Мистецтво – це невід'ємний чинник культурного існування нації, формотворчий складник буття національного духу та вираження ідейних і когнітивних переконань людини. Саме тому цю проблему неодноразово порушували письменники. Стала вона об'єктом уваги і в романі М. Гримич «Клавка», який побудований у двоплановому часопросторі із застосуванням ретроспекції.

Дія роману відбувається в Спілці письменників України і в київському будинку РОЛІТ (аббревіатура, утворена від назви письменницького

житлового кооперативу «Робітник літератури») у 1947 році, коли відбувся сумнозвісний Пленум, відомий в історії розгромом українських літераторів, зокрема паплюженням Юрія Яновського та Максима Рильського. Розправою над цими класиками не обмежилось. Українських письменників нацьковували одне на одного, користуючись їх амбіціями. Ця етична проблема є наскрізною у творі. Хтось гідно вийшов із цієї ситуації, а хтось і зганьбився.

Змальовано події через сприйняття Клавки, тобто Клавдії Блажкевич, головної героїні, про що свідчить і назва твору. В. Завадська вважає, що Клавка – «все ж маріонетковий персонаж. На це, зокрема, вказують і вибір для назви зневажливої, «вуличної» форми модного на той час імені Клавдія, а не його нейтрального скорочення Клава...» [4, с. 69].

Клавка – «донька ворога народу» [3, с. 11]. Події тридцять сьомого року, про які вона «заборонила собі навіть згадувати, відібрали у неї спершу батька, одного з провідних інженерів «Ленінської кузні», а згодом і матір, лишивши доньку на руках бабусі та дідуся» [3, с. 16]. Тоді ж «понизився їхній житловий статус від панських апартаментів до напівпідвальної кімнати» [3, с. 11].

Клавка – секретарка у Спілці письменників України ще з 1944 року, коли СПРУ переїхала з Харкова в Київ, тож знає про життя митців майже все. Вона хороший спеціаліст, грамотна віртуозна друкарка. Відповідально ставиться до роботи, працює самовіддана. Прохорова «милувалася своєю секретаркою з її талантом робити кілька несумісних справ одночасно» [3, с. 16].

М. Гримич розглядає працю, професійну діяльність у зв'язку з одним із найголовніших сенсів буття людини, оскільки вона є тією сферою, де індивідуальність особистості виявляється у відношенні до суспільства, тобто набуває сенсу й цінності. У той же час робота – це лише потенційна можливість людини стати потрібним і незамінним. Концептуально образ Клавки, у сенсі роботи перегукується з образом Надії з оповідання М. Гримич «Друкарка».

На думку В. Завадської, «образ оповідача в романі синкретичний, поєднує в собі голоси автора і героїні, виконує функції спостерігача й усезнаючого аналітика-провісника» [4, с. 69].

Цілком зрозуміло і виправдано, що герої ведуть багато дискусій про призначення мистецтва, важливість його існування в житті людини не лише як естетичного складника, а й філософського та буттєвого компонента. Ведуться вони нелегально,

переважно в кімнаті дитячої поетеси Єлизавети Прохорової, при зачинених дверях. Вести їх було небезпечно.

Художньо моделюючи проблему шляхів розвитку української літератури, наголошено, що цей процес постійно перебував під пильним зором влади. Систематично, до того ж досить часто, відбувалися Пленуми Спілки радянських письменників, українських зокрема; виходили Постанови ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У: «Про журнал «Звезда» і «Ленінград», «Про спотворення та помилки у висвітленні історії української літератури», «Про журнал «Вітчизна» і «Про журнал сатири і гумору «Перець». Постійно відбувалися перевірки в Спілці письменників України із ЦК партії, як виконувалися ці Постанови, до того ж досить жорстко. Підтверджено цю тезу образом такого перевіряючого – Духмяного.

У час Другої світової війни українські письменники, разом зі своїми сім'ями, були евакуйовані хто в Уфу, хто в Ташкент, хто в Алма-Ату, а хто пішов добровольцем на фронт. Усі чекали на Перемогу, щоб повернутися додому (до речі, не всі могли продовжувати жити в помешканнях, які займали до війни), мріяли розбудовувати життя, творити; також у поведінці панувала повна ідилія: «Все вирішувалося якимось по-домашньому, одне одному допомагали, підтримували... Письменники повертались з евакуації, з фронту. Разом облаштовували побут, ремонтували РОЛІТ... Усі перебували у якійсь ейфорії – от зараз почнеться нове життя, знову полетіть рікою творчість» [3, с. 59]. Однак реальність постала контрастно до сподівань та очікувань.

Н. Бернадська, називаючи романи Ю. Винничука «Танго смерті» (2012), Тані Мальярчук «Забуття» (2016), Наталки Сняданко «Охайні прописи ерцгерцога Вільгельма» (2017), Марії Матіос «Букова земля» (2020), Марини Гримич «Клавка» (2019), стверджує: «У них зображено буття окремої людини на тлі відомих історичних подій, підкреслено загальнолюдський вимір минулого не з метою його чи то оцінити, чи то поетизувати, а радше ствердити теперішнє і надважливу думку про те, що людська особистість – найбільша цінність у світобудові» [2, с. 6].

Кожен з окремих епізодів розвитку теми мистецтва, представлений як текстова одиниця, – це і демонстрація культурологічної палітри, численні варіації мотиву митця і його призначення. Концепт «культура» трактується і через художній код, і в матеріалізації образів культури в постатях конкретних митців – не тільки за фаховою орієн-

тацією досягти якнайбільше у сфері духовного буття, але й за життєвою позицією бути творцем своєї долі.

Важким був період для письменників – період обов'язкової критики і вишукування у творах один одного всього, що суперечить політиці партії.

Роман відображає тиск влади на особистість/письменника, якій диктуються умови для існування, творчості. В окремих сюжетних вузлах моделюється намагання героїв врятуватися від навколишньої абсурдності буття в умовах панування комуністичного. Образи письменників – це емоційні репліки та рефлексії, це думки про них та їх твори інших персонажів, зокрема Клавки.

У романі М. Гримич констатується, що в СРСР українські письменники не мали свободи думки, яка стояла б на сторожі інтересів народу, його духовних цінностей та історичної спадщини. Були заборонені теми, зокрема ті, які декларували право українського народу на історичну пам'ять, оригінальну культуру, рідну мову.

Я. Поліщук вважає, що «письменниця сприймає радянське минуле в оптиці приватного життя, що значно (а іноді й принципово) відрізняється від загальноновизнаної версії історії, яка присутня в підручникових положеннях» [9, с. 200].

Людина на конкретних віражах історії намагається будь-якою ціною зберегти себе, свою людську і національну гідність, ідентичність. Так можна означити чи не найголовнішу проблему геополітичного сенсу, загальну в творі.

Художній дискурс М. Гримич маркований багатоаспектним синтезом 50-х років ХХ століття, органічним сплавом їх найактуальніших проблем.

Потужно означена в романі проблема «людина і війна», яка висвітлена багатоаспектно і через загальні тенденції часу, і через долі окремих персонажів. Акцентовано на мотивах втрати друзів фронтовиками, глибокій скорботі за загиблими, пам'яті про кожного полеглого, розгубленості і самотності, переосмисленні власних вчинків, психологічному стані особистості, яка пройшла тернистими дорогами війни, але не може безболісно адаптуватися до реалій повоєнної доби. Письменниця прагне осмислити цілий спектр глибоких почуттів людини, душа якої «ятрється». Поет-фронтовик Іван Порфірович Глухенький, у минулому бойовий офіцер, людина, покалічена війною, він бачив смерть, заподіював смерть. Якимось за святковим столом у Прохорової, «добре хильнувши, витягнув з нагрудної кишені зім'яту фотокартку і став тицяти їй під носа. Це було старе німецьке фото, на ньому була білява

дівчинка з косичками в мереживному платтячку і шокатий хлопчик у подовжених шортах із шлеєчками. «От скажи мені, на хріна я його вбив? – Глухенький дихав на неї, як Змій Горинич, гарячим духом самогону. Картка тряслася в його руках. – От на хріна? Хіба ця смерть щось змінила? Це якось вплинуло на хід світової революції? Ні хріна! А тепер ці діти живуть без батька, а я щоночі бачу його голубі спокійні очі. Спокійні-спокійні. І ці очі мене просто вивертають навиворіт!.. [3, с. 14–15].

Глухенький – інвалід. І не лише тому, що втратив ногу на війні. Там він скалічив душу.

Взаємопереплетені такі проблеми, як вплив війни на психологію і психіку людини, війна і мораль, війна як лакмусовий папірець сутності людини, трагічна доля людських чеснот в умовах війни, відголоски війни в мирний час. М. Гримич привертає увагу до таких мотивів теми «людина і війна»: фізичне і духовне страждання людини, абсурдність війни, її страшні наслідки, війна як причина скаліченої людської долі, знецінення людського життя, безнадія, породжена війною, тощо. Вона й не думала, звісно, що всього через пару років ця проблема буде знову актуальною.

Страшні наслідки війни відтворено через конкретні образи, місткі епізоди. Дядь-Гаврило, сусід Клавки, «повернувшись із фронту без однієї ноги і з «душею, порваною, як баян» (так любив він казати про себе), він не бачив ніякого сенсу в житті» [3, с. 17]. І таких, на жаль, було багато. З болем і гіркотою вигукує майор (сцена в потязі): «Я огризок! Я кусок м'яса, Маня! Я «самовар». Моє місце на помойке! [3, с. 123]. І ніби як відгук на цей крик душі надзвичайно напружена, сильна і зворушлива сцена у фіналі роману: вночі, подалі від сторонніх очей, «самоварів» вантажили у вагони товарняка («Довгий товарняк» став на запасних коліях вокзалу, вночі, щоб люди не відбили їх» [3, с. 324]). Клавка, яку дядь-Гаврило взяв із собою, щоб себе захистити, видавши її за доньку, а разом – спробувати врятувати нещасних, з дядь-Гаврилом «потрапили в полон дикої какофонії із суміші людських голосів, зойків, стогонів, наказів, лайки, гавкання собак» [3, с. 324]. Робота тривала злагоджено: «Від машин до вагонів вилаштувався живий ланцюг: у «будці» стояв міліціонер, він брав інваліда попід руки, якщо вони були у нього, або оберемком, якщо це був «самовар», і передавав його іншому, що стояв біля бортика машини, той передавав його наступному – і так каліка рухався по живому ланцюгу аж до останнього міліціо-

нера чи солдата, який і висаджував його у вагон» [3, с. 325].

Контрастною до дій «самоварів» («матюкалися, кусалися, лаялися, кричали, вищали, стогнали, плакали» [3, с. 325]) сприймається реакція Клавки на побачене: «Остовпіла» [3, с. 325].

Кульмінаційним моментом є поява військового полковника, який пришвидшив роботу і сам особисто грубо кидав безпомічні тіла углиб вагона, безжально, жорстко і жорстоко. Пісня, яку заспівали жінки, котрі прийшли на крики і стали свідками цієї вакханалії, сприймається як своєрідний бунт. До них приєдналися і чоловічі голоси з вагону: «Вже більше не було зойків, криків, матюкань, плачу. Звучав злагоджений хор не жалогідних обрубків, а мужчин, які, позбувшись права на нормальне життя, приймають іще один виклик долі – бути ізольованими від суспільства, якому вони, виконавши свій «долг перед Родиною», стали непотрібними» [3, с. 330].

Клавку вразив вираз обличчя жінки, яка заспівала. Це був «дивовижний вираз екзистенційної сили. І вся її монументальна постава виражала виклик, докір і терпіння водночас» [3, с. 332].

М. Гримич наголошує: Клавка зрозуміла, що пісня «відкрила їй очі на облудність і малодушність світу, в якому вона ховалася. Вона відчула кровну спорідненість із жінкою, яка не побоялася висловити свій бабський протест проти брутального насильства й тим самим мимоволі підняла за собою жінок зі свого неможливого київського околотку на своєрідний співочий бунт, яка дала тим інвалідам-«самоварам» змогу і сили відчуття, що вони – без рук, без ніг, без дому, без сімей, – що «вони люди, які мають свою гідність» [3, с. 333].

Пісня «Этот случай совсем был недавно» чотири рази звучить у творі. У фінальній сцені вона Клавці «більше не здавалася їй безграмотною і жалогідною, як колись. Вона була точнісінько такою, якою була дійсність, що оточувала Клавку і від якої вона постійно тікала, ховаючись у книгах, ролях, спілках, на ірпінських дачах, в пекельних кабінетах» [3, с. 332].

Так Клавка, несподівано для себе опинившись в історично значимому місці, пройшла ніби катарсис і долучилася усім своїм еством до найболючіших проблем країни. «Вона глибоко вдихнула і, безжально зриваючи голосові зв'язки, закричала, вирвавши з м'ясом, з кров'ю, зі слиною, з жовчу, зі сльозами, з любов'ю, з болем, з жалем, з образами, зі страхом, з приниженням – той ковтун, який сидів у її грудях, і кинула в жовтувате світланкове київське небо свій особистий присуд: – НИКА-

КОГО ТЕБЕ НЕТ ПРОЩЕНЬЯ!!!» [3, с. 334], який сприймається багатозначно, а не лише конкретно (дружині, яка відмовилася від каліки). Фраза, надрукована заголовними літерами, допомагає посилити передачу відчуття.

Багато пересічних читачів нарікають на невмотивованість фінальної сцени, заперечують її дотичність до Клавки, хоча й зауважують вагомість, силу написаного. Це безпідставні докори. Сюжетна лінія про «самоварів» не виписана детально, але заявлена ще на початку роману. Розповідь про примусове вивезення «самоварів» у Валаамський дім інвалідів має до Клавки відношення через дядь-Гаврила, яким вона опікувалася як рідним. Завжди, перебуваючи на Євбазі, цікавилась, де він, бо саме там проводив багато часу: «Клавка заспокоїлася: значить, дядь-Гаврило зараз із «самоварами» – інвалідами-фронтовиками без рук і ніг. Він сидить прямо на брудній запилюженій землі, відстібнувши дерев'яний протез, і грає на гармошці. Поряд сидять безногі інваліди – на саморобних візочках з «утюжками», прилаштованими до обрубків рук для пересування. Дядь-Гаврило в порівнянні з ними був здоровим дядьком, тому часто захищав їх, переважно від євбазівської шпани...» [3, с. 30]. Клавка знала: «Якщо дядь-Гаврило із «самоварами», значить, він «при ділі» і за нього можна не переживати: вони його там і нагодують, і пригріють, і душу з ним відведуть, виспівуючи свої жалібні куплети» [3, с. 30]. Прислівник «часто» свідчить про спосіб проведення буднів персонажем. Дядь-Гаврило співав на Євбазі разом із Сьоомою-танкістом, Героєм Радянського Союзу, який також опинився у товарняку.

Так виокремлюється екзистенціальний мотив відчуження, що знаходить вияв у двох аспектах: відчуження особистості з боку влади, держави, та частково інтерперсональне (Т. Стадницька [11]) відчуження на рівні соціуму з характером психологічної алієнації персонажа.

Світ набуває ознак абсурдності, в якому людина втрачає себе, позбавлена духовних точок опори. «Самовари» усвідомлюють трагічність власного існування. Вони стають приреченими на самотність. Визначальними пріоритетами екзистенціального дискурсу постають мотиви відчуження, абсурдності буття особистості.

У збірному образі «самоварів» сконцентровано антигуманність тоталітарної влади.

Через образи Єлизавети Прохорової і Бориса Баратинського порушено тему таборів «ді-пі» (переміщених осіб). Їх було організовано в Європі на територіях, які контролювали союзні армії: американська, британська, французька. Думається,

що до цього тема знайшла найповніше розкриття у книзі нарисів Уласа Самчука «Плянета Ді-Пі», але то погляд дещо з іншого ракурсу, бо письменник – представник української діаспори. НКВС намагався повернути цих людей в СРСР. Членами такої «репатріаційної комісії» і були Прохорова і Баратинський, які перебували в американській зоні на території Баварії.

Оскільки роман про події 1947 року, то М. Гримич не могла оминати увагою проблеми голоду, адже це визнано і закарбовано в історії України. Через окремі штрихи, деталі її окреслено. Клавка постійно відчувала почуття голоду («Тут хоч би наїстися» [3, с. 22], «саме зима 1946–1947 років виявилася страшенно голодною і холодною» [3, с. 23] тощо). У неї «рука не піднімалась купувати щось неїстівне і «невдягальне» [3, с. 22]. Виживали, як могли. Дядь-Гаврило підстрілював з рогатки голубів і горобців, Емма Гаврилівна їх обципувала, а Клавка варила бульйон. Та невдовзі з'явилися конкуренти, і в окрузі зникли всі птахи. У вихідні Клавка купувала на Євбазі три пиріжки з горохом, то дядь-Гаврило приніс «трійко яєць» [3, с. 33]. Щоразу, коли Клавка друкувала Прохоровій тексти, та запрошувала її до столу. Часом організовували обіди «у складчину». Бувало зовсім скромно, лише по дві картоплини в мундирах на кожного, але це була ще й духовна підтримка, бо велися теплі бесіди про літературу. Та часом перепадали й делікатеси, коли Прохорова від свого покровителя отримувала спецпайок. Обов'язково Клавка несла якийсь гостинчик для своїх співмешканців (то бутерброд з тушонкою, то картоплю, щоб відварили), бо «це була її названа сім'я» [3, с. 33]. Милосердя і взаємодопомога рятувала людей у складних ситуаціях. Показано перетворюючу силу добра та внутрішню силу, людяне ставлення до людей похилого віку.

Немало полярних відгуків серед читачів викликала порушена в романі проблема кохання. Клавці уже 26 років, «і їй хотілося зустріти сучасного принца: героя війни, «грудь в орденах», бажано льотчика, так, щоб лише при погляді на нього «чолка встала» [3, с. 33–34]. Зворушливою сприймається її перша зустріч із Борисом Баратинським у Прохорової: «...сидів ВІН. Клавка непристойно вирячила очі: не може бути! Ні, це був не «полковник Прохорової», це була її, Клавчина, «судьба»: «орел» і «грудь в орденах»! І вона просто фізично відчула, як «встала її чолка» [3, с. 60]. Зустріч вразила Клавку, для неї світ «перевернувся з ніг на голову» [3, с. 85]. Вона ще ніколи нікого не кохала, не впевнена, що

це і є кохання, але підозрює, що це саме воно. Таких відчуттів у житті ще не було. І не встигла Клавка натішитися ним, розібратися в собі, як на горизонті з'явився Олександр Сергійович Бакланов, завідувач відділу пропаганди ЦК, який, як виявилось, у минулому кохав її матір, і уже з рік за дівчиною спостерігав. Клавка не йде сліпо за почуттями, раціонально намагається зробити правильний вибір. Порадниця Прохорова не радить гнатися за двома зайцями і зізнається, що сама свого часу в подібній ситуації обрала любов. Чи кохала по-справжньому Клавка Баратинського? Хімія, в усякому разі, між ними була. А ще вона чомусь постійно притлумлювала почуття, яке розгоралось. Стосунки з Баклановим стриманіші, майже беземоційні, але Клавка обирає таки його, раз бере обручку в ресторані «Динамо». Чим керувалась? Це відомо лише їй, але, думається, встигла в житті настраждатися й обрала не стільки комфорт, стільки обіцяну його посадою захищеність. Внутрішньо її хвилювало лише одне питання: чи саме Бакланов був тією людиною у ЦК, яка так безжально вирішувала долю української літератури і її творців. В. Завадська вважає, що «прикінцева алузія на давньогрецький міф про Аїда та Персефону стає цілком логічною, адже богиня і має бути такою: розумною, шляхетною, милосердною, жертвовною, усезнаючою, але розважливою. Богиня має діяти за логікою міфу, а не профанного світу. Ось чому Клавка виходить заміж «із розрахунку» за очільника ідеологічного відділу ЦК, якого постійно порівнює з володарем світу тіней...» [4, с. 69].

Важливою є проблема мови. Розкривається вона переважно в дискусіях, які відбуваються у затишній кімнатці Прохорової, зокрема між Єлизаветою Петрівною та Іваном Порфіровичем Глухеньким під час обідів «у складчину». Відбуваються вони здебільшого на прикладі творів тогочасних українських поетів. Найпам'ятніше – на прикладі поезії А. Малишка; поштовхом до розмови, зокрема, став рядок «За Ірпенем скриплять состави». Глухенький обурений: «який це несмак, яке засмічення мови! В жодному правописі, в жодному словнику немає такого слова!» [3, с. 70]. Прохорова спокійно його переконає: «Зрозумій, Малишко ставиться до мови не як до набору слів у правописі чи словнику, а як до живої матерії, як до живого організму! Слово, що перебуває в обігу усної мови, має таке саме право на життя, як і те, що записане в словнику!» [3, с. 71]. І далі, захищаючи поета: «Щодо Малишка, то він – великий

експериментатор. Письменники такими і мусять бути. Хто, як не вони, має право експериментувати з мовою?» [3, с. 71]. І врешті впевнено стверджує: «Знаєте, я люблю Рильського за те, що у нього все правильно, все бездоганно, у відповідності і з законами мови, і з законами естетики – так, як і має бути... А Малишка я люблю за те, що у нього, начебто, все неправильно, і разом з тим воно також геніальне» [3, с. 73]. Згадано і письменників, які безграмотно друкують, і тих, які є бездоганними знавцями мови. Клавка зауважує щодо друку Л. М. Новиченком: «Тексти в нього грамотні, влучні, написані гарною мовою» [3, с. 310]. Вона й сама знала мову, помилок не допускала, при потребі підказувала правильний варіант слова і письменникам, і навіть працівникові ЦК Бакланову. Зізнається, що в неї «така гарна українська мова» [3, с. 182] від бабусі, яка була вчителькою української мови та україномовного дідуса, і сама вона до війни закінчила філологічний факультет, українську філологію (хоча з цифрами якось не дуже і співвідноситься, на початку війни їй було лише 20...).

Та є в романі ще один аспект проблеми мови. Під час поїздки в Ірпінь у машині дискутують на тему, що російськомовні пишуть українською мовою, і апелюють до Прохорової, яка, здається, й «сама не могла відповісти на це запитання» [3, с. 162]. Неля Сіробаба зізнається, що у «своєму колі при людях я розмовляю з дітьми українською» [3, с. 164], бо «в колі українських письменників, і говорити російською – це якось не комільфо» [3, с. 165]. Прохорова їй радісно підтримала: «Щоб бути часткою цієї спільноти – київської, ролітвської письменницької спільноти, – тобі пасує бути україномовним... І це якесь усвідомлення неможливості опиратися шарму цього середовища...» [3, с. 165].

Розвиток культури починається з розвитку мови. Питання розвитку української мови стояли на порядку денному, однак характерною ознакою літературного процесу було паралельне вживання української і російської мов.

«Батьки і діти» – це одвічна дилема, і не треба з цього приводу драматизувати» [3, с. 226], – констатує М. Гримич і трактує цю вічну проблему на прикладі образів дітей письменника Сіробаби, найповніше – найменшого Костика, та синопка Глухенких Максюші. Неля Сіробаба не працювала, опікувалась побутом родини, «славилася своїми педагогічними здібностями» [3, с. 133], «ретельно займалася вихованням» [3, с. 133] своїх трьох дітей, залучаючи до своїх заходів інших ролітв-

ських дітей, чий батьки були безмежно вдячні їй за те. Характерно, що діти виховувались і на поезії. Так, і трирічний Максюша, і п'ятирічний Костик швидко підхоплюють і цитують поезію П. Тичини.

Мають місце в романі особистісно-буттєві та морально-етичні проблеми. Порушуючи проблему екзистенційної самотності, М. Гримич стверджує, що вона зумовлена внутрішнім конфліктом особистості, її усвідомленням неповноцінності стосунків із людьми. Дотичною є і проблема дисгармонії в людській духовності, переконання, що навіть у найтяжчі хвилини буття людина не повинна втрачати віри в торжество добра на землі, що слід дбати про духовний світ сучасників, який дуже здригнув через ігнорування головних цінностей життя.

Вироблено в романі «Клавка» концепцію етики людського спілкування з коректурою на суспільну диференціацію. Найбільшою у своєму значенні письменниця вважає таку поведінку людини, вчинки якої не розходяться із декларованою нею ціннісною програмою.

М. Гримич виразно репрезентує розуміння того, що морально-етичні добротності здатні виявлятися в поведінці людини лише за однієї умови: коли ця людина співвіднесена з системою суспільного життя, є одним зі складників цієї системи. Незаклішоване бачення у М. Гримич проблеми етики людського спілкування. Для письменниці важливим є зображення саме того внутрішнього орієнтиру в самій людині, що дозволяє їй зробити правильний моральний вибір поведінки в найрізноманітніших життєвих ситуаціях.

Проблема вибору має місце в житті кожної людини. Перед вибором в особистому поставлено Клавку, ще раніше – Прохорову, Емму Германівну, Пінхуса Абрамовича (повісився, не став чекати Бабиного Яру), Івана Глухенького (після неочікуваного для всіх критичного виступу на вересневому Пленумі – повісився) тощо. Що ж до суспільного, то письменники у Спілці постійно стояли перед вибором подальшого кроку у творчості.

Не лишає поза увагою письменниця і проблему толерантного ставлення українців до інших народів, культур, зокрема до звичаїв і традицій євреїв.

Представників цієї нації багато в романі. Пердусім серед письменників: Авром Вевюрко, Семен Гордєєв (Самуїл Гольдфайн), Давид Гофштейн, Абрам Кацнельсон, Натан Лур'є, Лазар Санов, Ілля Стебун (Кацнельсон) тощо. У спілці письменників було відкрито навіть єврейську секцію.

Дружина письменника Павла Сіробаби – Гершко Неля Мусіївна. Такий вибір вмотивовано:

«Насправді в 1930-і роки це було модно: єврейські чоловіки з перспективою просування по кар'єрній лінії одружувалися з українськими дівчатами, нерідко беручи їхні прізвища, а єврейські баришні з «хороших сімей» шукали собі українських перспективних хлопців» [3, с. 135]. В образі Нелі Сіробаби (Гершко) знайшли відображення життєрадісність і відданість корінню єврейського народу, вміння дивитися з гумором на важкі життєві обставини.

Сусідами Клавки були Роза Миронівна Бронштейн («тьотя Роза может всьо!») і Вінницький Арон Мойсєєвич з родинами.

Місцем деяких подій є Євбаз – абревіатура від «Єврейський базар», де можна було придбати практично все.

Клавка з теплотою згадує Пінхуса Абрамовича, який ремонтував примуси, дуже любив усе живе, навіть з мишками і павучками розмовляв. У нього тато часто залишав дівчинку, коли під час прогулянок його терміново викликали на роботу. Місце дяді Пінхуса посів Яша, і це вже «було інше покоління євреїв – радянських» [3, с. 32].

Має місце в романі урбаністична «київська» тема, але ця проблема вже досить детально розкрито літературознавцями» [1; 4; 5; 11; 12].

Тут і проблема необхідності терпимості, без якої загине людська цивілізація, один одного як конкретних особистостей, і неприйняття бюрократично-казенних підходів до життя. Акцентується проблема віри, її органічної необхідності в житті людини.

М. Гримич порушує і більш «вузькі» теми. Скажімо, на думку В. Завадської, «тему легендарних київських ресторанів» [4, с. 71].

Для художнього моделювання проблем М. Гримич вводить у текст уривки зі стенограм, протоколів засідань Пленуму, стисло коментуючи їх, фольклорні матеріали, цитати із поезій тогочасних українських поетів, віщі сни, досить «результативні» гадання Нелі Сіробаби, спроектовані на події і рішення Пленуму правління Спілки письменників України 14–20 вересня 1947 року. Проблематика розкривається через реалістичні, символічні картини, у роздумах і ретроспекціях.

Висновки. Отже, можемо констатувати, що письменниця вдало поєднує історичні події з особистими драмами героїв, створюючи багатошарові наративи, що відображають складність сучасного світу. Роман «Клавка» поліпроблемний, та більш детальний розгляд іще не означених у статті проблем, як і романів «Юра», «Лара», – це вже завдання наступного дослідження.

Список літератури:

1. Белімова Т. «Клавка» – роман про літературу, кохання і Київ. *Слово і Час*. 2019. № 10. С. 116–122.
2. Бернадська Н. Новітній український роман у вимірах жанру. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. Випуск 2 (32). 2022. С. 5–8.
3. Гримич М. Клавка : роман. Київ : Нора-Друк, 2019. 336 с.
4. Завадська В. Художні особливості роману Марини Гримич «Клавка». *Слово і Час*. 2023. № 3. С. 66–88.
5. Ірванець Олександр «Юра» і «Клавка»: Історична дилогія, гендерно врівноважена назвами. URL: <https://chytomo.com/iura-i-klavka-istorychna-dylohiia-henderno-vrivnovazhena-nazvamy/> (дата звернення: 09.08.2024).
6. Ковпик С. Специфіка художньої інтерпретації кришталевої порядності М. Рильського в романі М. Гримич «Клавка». *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2020. Випуск 1(92). С. 16–23.
7. Криницька Н. «Клавка»: любов і боротьба радянської секретарки Спілки письменників. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50265717> (дата звернення: 09.08.2024).
8. Любка А. «Клавка»: історія про травмоване суспільство. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/kultura/klavka-istoriya-pro-travmovane-suspilstvo> (дата звернення: 09.08.2024).
9. Поліщук Я. У пошуках минулого: авторський досвід Марини Гримич. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32(71). № 6. Ч. 2. С. 200–206.
10. Поліщук Ярослав. Віднайдення радянського часу (на матеріалі романів Марини Гримич Клавка і Юра). *Bibliotekarz Podlaski*. 2022. Т. LII. S. 193–214.
11. Стадницька Т.І. Відчуження як теоретично-літературно категорія. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6e4478c8-8781-4e88-9115-32dc0c9cb060/content> (дата звернення: 09.08.2024).
12. Чуйко А.В., Землянська А.В. Категорії «свого»/ «чужого» в українському письменницькому середовищі 1940-х років (на матеріалі роману М. Гримич «Клавка»). *Українські студії в європейському контексті* : зб. наук. праць. 2021. № 3. С. 372–387.
13. Юрчук О.О. Чаплінська О.В., Башманівська Л.А. «Клавка», «Юра», «Лара» Марини Гримич: родинна трилогія. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. Випуск 1(102). 2024. С. 62–71.

Stasyk M. V. THE MULTI-PROBLEMATIC NATURE OF THE NOVEL “KLAVKA” BY MARYNA HRYMYCH

The article explores the multi-problematic nature of the novels by Ukrainian writer Maryna Hrymych, who, thanks to her unique style and ability to integrate various aspects of socio-political reality, has become one of the most prominent representatives of contemporary Ukrainian literature. The study is focused on highlight specific issues raised in the novel «Klavka» (2019) by Maryna Hrymych. To this end, the work is analyzed and comprehended as an artistic model of the literary and cultural life of the 40s of the twentieth century, with a particular focus on the literary environment, dramatic events in the Writers' Union of Ukraine, and even more specifically, the September 1947 Plenum. The author also emphasizes the problems in the private dimension of the characters' lives, in the everyday life of Soviet people. «Klavka» is a novel with multi-problematic nature. The article focuses primarily on the following issues: the role of the artist and art, language, man and war, choice, existential loneliness, tolerance, national identity, the problem of intercultural dialogue and the respectful attitude of Ukrainians towards other peoples (Jews in particular), the problem of displaced persons («DP»), alienation, love, parents and children, the famine in Ukraine in 1947, and others.

The writer successfully uses historical contexts, intertwining them with the personal dramas of her characters, which allows her to create multilayered and multidimensional pictures that reflect the complexity and diversity of the modern world. This approach allows the author of the article to emphasize the importance of a multifaceted analysis of the novel «Klavka» by Maryna Hrymych for understanding a wide range of social and cultural issues that concern contemporary Ukrainian society. In the analyzed novel by Maryna Hrymych, political and social aspects are intertwined, forming a kind of polyphony of problems that allows the reader to understand the inner world of the characters and society as a whole.

An important feature of her novel is the reflection of different points of view on the same problem, which creates a multidimensional picture of social life.

The author of the article notes that the multi-problematic nature of the novel «Klavka» by Maryna Hrymych contributes to a deeper understanding of the complex processes taking place in contemporary society and expands the boundaries of Ukrainian literature, integrating it into the broader context of the world literary tradition.

Key words: heroine, contrast, fiction, character, poetry, problem, novel, context.